

PRONUMELE ȘI ADJECTIVUL PRONOMINAL DEMONSTRATIV ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ ȘI ÎN LIMBA ARABĂ MODERNĂ STANDARD – O ABORDARE CONTRASTIVĂ

Irina DINCĂ
(Universitatea de Vest din Timișoara)

irina.dinca@e-uvv.ro

The Demonstrative Pronoun and the Demonstrative Pronominal Adjective in Contemporary Romanian Language and in Modern Arabic Language – A Contrastive Approach

This paper aims to present contrastively some morphosyntactic, semantic and pragmatic aspects of the demonstrative pronoun and the pronominal adjective in Romanian and in Modern Standard Arabic. The main similarities and the most relevant differences between their paradigms in the two languages will be discussed, taking into consideration both their form and their functionality in syntactic contexts, in discourse and in communicational interaction, which reveals their pragmatic values. After some general considerations about the universal nature of the category of demonstratives and their deictic or anaphoric functions, we will present comparatively the declension of the pronouns and the pronominal adjectives in the demonstrative systems of the two languages. If the proximal and distal demonstratives in Romanian have close semantic counterparts in Modern Standard Arabic, the situation is different in the case of the additional paradigm that Romanian has developed, that of the demonstratives of identity and differentiation, as their equivalents in Modern Standard Arabic belong to other grammatical classes, being expressed through different parts of speech. The last section of this study will reveal some similarities and differences in the discursive and pragmatic values of some Romanian and Arabic demonstratives, especially regarding their deictic and anaphoric functions, as well as their emotional load. In conclusion, the contrastive analysis of the demonstrative systems in the two languages is useful for clarifying some misleading aspects in the process of teaching Romanian as a second language to Arab students.

Keywords: *demonstrative pronoun; demonstrative pronominal adjective; contrastive analysis; pragmatics; Romanian as second language.*

În această lucrare vom urmări câteva aspecte morfo-sintactice, semantice și pragmatice ale pronumelui și adjectivului pronominal demonstrativ din limba română actuală și din limba arabă modernă standard, semnalând similitudinile și diferențele dintre cele două sisteme lingvistice. După câteva considerații generale despre natura universală a demonstrativelor și despre funcțiile lor deictice și anaforice, vor fi prezentate în oglindă paradigmele pronumelui și ale adjectivului pronominal demonstrativ din cele două limbi. Dacă demonstrativele propriu-zise, de apropiere și de depărtare, din limba română au echivalente apropiate semantic în limba arabă modernă standard, situația este diferită în cazul paradigmei suplimentare din limba română, cea a demonstrativelor de identitate și de diferențiere, cărora le corespund în limba arabă termeni din alte clase lexico-gramaticale. Ultima secțiune a acestui demers semnalează câteva similitudini și deosebiri privind valențele discursive și pragmatice ale pronumelor și adjectivelor pronominale demonstrative din română și arabă, în special cele referitoare la funcțiile lor deictice și anaforice, precum și la încărcătura lor emoțională.

I. Categoria demonstrativelor – considerații generale

Demonstrativele sunt o subclasă a categoriei deicticelor, care cuprind unități lingvistice prin care se fixează „coordonatele cadrului situațional de realizare a actului de vorbire” (GALR 2008: 55). Provenind din termenul grecesc *deiktikos* (‘care arată’, ‘care indică’), tradus de gramaticienii latini prin termenul *demonstrativus* (Gherghina 2017: 33), deicticele sunt structuri morfologice investite cu funcții pragmatice, „cuvinte indicatoare” (*Ibidem*: 35) ale referentului reprezentat de obiectele, persoanele, evenimentele și activitățile la care face referire textul și ale coordonatelor spațio-temporale ale acestuia. Prezența unor astfel de elemente deictice în toate limbile dovedește caracterul universal al acestei categorii lingvistice, deixisul reprezentând o „universalie a limbajului”, care a apărut „încă de la primele faze ale constituirii limbilor” (Ghiță 2011: 25).

Din larga paletă a deicticelor se disting structurile cu valoare demonstrativă, care au, cu precădere, funcția de a codifica raporturile de proximitate (apropierea, respectiv depărtarea de locutor/ alocutor în unele limbi), cumulând însă și alte funcții semantice sau pragmatice. Așadar, demonstrativele nu se reduc doar la deicticele spațiale, în rândul cărora sunt, în general, incluse, putându-se situa, în funcție de context, și pe alte coordonate deictice, codificând distanța socială sau cea discursivă. În încercarea sa de a construi o definiție complexă a demonstrativelor, Holger Diessel se raportează la o serie de factori semantici, pragmatici și morfo-sintactici care caracterizează această clasă de cuvinte (Diessel 1999: 2). Astfel, din punct de vedere semantic, categoria demonstrativelor se configurează în general pe baza contrastului *apropiere/depărtare* de centrul deictic (locutorul, locul și momentul rostirii mesajului), distanța reprezentând „o trăsătură ocurentă în sistemul demonstrativelor din toate limbile, chiar dacă în cazul unor elemente individuale ale sistemului poate să lipsească” acest semantism al distanței (*Ibidem*: 38-39). Din punct de vedere pragmatic, demonstrativele pot avea, pe de o parte, un rol deictic, „de a focaliza atenția alocutorului asupra obiectelor și localizării lor în situația de comunicare”, pe de altă parte, un rol anaforic, „de a organiza fluxul informațional din discursul în desfășurare”, pentru a reactualiza informații menționate anterior sau pentru a activa „cunoștințe împărtășite” de participanții implicați în situația de comunicare (*Ibidem*: 2). Din punct de vedere morfo-sintactic, demonstrativele cuprind, după Diessel, patru categorii: pronumele demonstrativ (*demonstrative pronoun*), adjectivul pronominal demonstrativ (*demonstrative determiner*), adverbul demonstrativ (*demonstrative adverb*) și identificatorul demonstrativ (*demonstrative identifier*) (*Ibidem*: 4); ultima categorie, care apare în propoziții cu verb copulativ sau construcții non-verbale, având funcția „de a identifica referentul în situația de comunicare” (*Ibidem*: 5), este integrată atât de gramaticile limbii române, cât și de cele ale limbii arabe moderne standard în prima categorie din schema lui Diessel, cea a pronomelor demonstrative.

Atât în limba română actuală, cât și în limba arabă modernă standard, categoria demonstrativelor este bogat reprezentată, cuprinzând atât o serie de pronume demonstrative și adjective pronominale demonstrative, cât și câteva adverbe cu valoare demonstrativă, precum *aici* și *acolo*, respectiv, هنا și هناك. Întrucât această analiză se focalizează pe pronumele și adjectivele demonstrative, nu vom discuta în acest studiu despre adverbele demonstrative, nici despre pronumele semiindependente *cel* și *al*, plasate de GALR într-o subclasă a pronomelor demonstrative de depărtare, întrucât ocurența lor „este condiționată de coprezența unor determinări” (GALR 2008: 55).

II. Sistemul pronumelor demonstrative și al adjectivelor pronominale demonstrative în limba română și în limba arabă modernă standard – caracteristici morfo-sintactice

Cu toate că, spre deosebire de articolele hotărâte, verbele auxiliare și alte morfeme gramaticale, „demonstrativele sunt cu adevărat universale” (Diessel 2012: 2419) ca prezență în limbile lumii, ele diferă semnificativ de la o limbă la alta în ceea ce privește „forma, înțelesul și utilizarea” (Diessel 1999: 1). În continuare, vor fi semnalate câteva asemănări și deosebiri relevante dintre pronumele și adjectivul pronominal demonstrative din limba română actuală și limba arabă modernă standard, la nivel morfo-sintactic, semantic și pragmatic.

Din perspectivă semantică, în limba română, conform definiției din GALR, pronumele demonstrativ „reprezintă (evocă) în discurs o entitate și, în același timp, gramaticalizează informații privind modul în care locutorul percepe situarea ei pe coordonate spațio-temporale, discursive, cognitive” (GALR 2008: 241). Mai exact, pronumele demonstrativ (și, implicit, adjectivul pronominal demonstrativ) oferă informații despre modul în care locutorul percepe referentul indicat de respectivul demonstrativ „pe o axă a apropierii – depărtării (*acest* vs. *acel*) sau a identității – non-identității/ diferențierii (*același* – *celălalt*)” (GBLR 2010: 132). În limba arabă modernă standard, pe de altă parte, pronumele (și adjectivul pronominal) demonstrativ se raportează doar la prima axă, „subliniind ideea de apropiere sau de depărtare a numelui pe care îl înlocuiește” (Dobrișan 2014: 213) în raport cu locutorul. Denumite de gramaticienii arabi „nume de indicare” (أسماء الإشارة), demonstrativele cuprind în limba arabă o serie de pronume, de adjective și de adverbe care codifică modul în care locutorul proiectează diferite elemente din situația de comunicare pe axa *apropiere – depărtare*, fie că e vorba despre o distanță spațială propriu-zisă, fie că este codificată o apropiere sau o distanțare discursivă, socială sau emoțională, în funcție de diferiți factori pragmatici implicați.

Limba română prezintă, pentru demonstrativul propriu-zis, două paradigme simetrice, cu ramificațiile flexionare corespunzătoare, și anume cea a pronumelui (și a adjectivului pronominal) demonstrativ de apropiere și cea a pronumelui (și a adjectivului pronominal) de depărtare. Așadar, limba română face parte din clasa limbilor care dezvoltă un sistem dual, construit pe dihotomia *apropiere – depărtare* cu formele aferente lui *acesta*, respectiv *acela*. În această privință, cazul limbii arabe este unul aparte, întrucât păreriile gramaticienilor sunt împărțite, unii afirmând prezența unui sistem ternar, pe structura *apropiat – mediu – distant* (Dobrișan 2014: 213), alții postulează existența, ca în engleză (și română), a doar două serii, corespunzătoare opoziției *aproape – departe* (Abu-Chacra 2007: 98; Haywood, Nahmad 1993: 81), în vreme ce alții, mai prudenți, nu își asumă fățiș nicio poziție, menționând doar că unii gramaticieni fac distincția între o poziție intermediară și una îndepărtată (Azmi 2014: 175; Caspari 1896: 267). Astfel, unii gramaticieni susțin că araba clasică a dezvoltat un sistem ternar, cu un termen pentru apropiere (هنا și flexiunea lui), altul pentru distanța medie de locutor (ذاك și flexiunea lui, care a dispărut din limba actuală) și un al treilea pentru distanța mare de locutor (ذلك și flexiunea corespunzătoare), același sistem regăsindu-se și în tripticul adverbilor demonstrative هنا („aici”) – هناك („acolo, la distanță medie”) – هنالك („acolo departe”, cu sinonimul ثم). Cei care contestă această interpretare susțin că ذاك și ذلك au același semantism, fără nicio deosebire în ceea ce privește „gradul de îndepărtare”, fiind de fapt sinonime asimilate în limba arabă clasică din „două dialecte distincte ale arabei vechi” (Jarbou 2012: 114).

În limba română actuală, atât sistemul pronumelor și adjectivelor pronominale demonstrative de apropiere, cât și cel simetric, al celor de depărtare, prezintă două serii paralele, diferite nu doar etimologic, ci și în privința registrului stilistic (literar, colocvial sau popular) în

care ocurența lor e predominantă. Prima serie cuprinde formele etimologic compuse, *acesta* (*ecce-istu*) și *aceasta* (*ecce-ista*) pentru pronumele și adjectivele pronominale demonstrative de apropiere, respectiv *acela* (*ecce-illum*) și *aceea* (*ecce-illa*) (GBLR 2010: 134-135) pentru cele de depărtare, specifice limbii standard, situațiilor formale de comunicare și comunicării în scris, iar a doua serie include formele etimologic simple, *ăsta* (*istum*) și *asta* (*ista*), respectiv *ăla* (*illum*) și *aia* (*illa*) (*Ibidem*), întâlnite în registrul colocvial și în variantele populare sau dialectale ale limbii, în situațiile relaxate de comunicare și în comunicarea orală. Cele două serii nu se dezvoltă izolat una de cealaltă, întrucât acest „sistem binar dublu ramificat” (Ghiță 2011: 107) presupune trecerea unor forme „din limbajul colocvial și popular în cel standard” (*Ibidem*), cum e cazul formei feminine *asta*, care a pătruns în limba literară (Nicula 2008: 127), sau invers, formele literare ale unor demonstrative se răspândesc în variantele colocviale și populare ale limbii.

Similar, limba arabă modernă standard prezintă o etajare a numeroaselor forme ale pronumelui și adjectivului pronominal demonstrativ (paleta acestora fiind mai bogată decât în limba română) în funcție de registrul stilistic, limba vorbită, cea colocvială și cea dialectală, cuprinzând mult mai multe variante decât cea literară. Din rândul celor recunoscute de gramaticile consacrate limbii arabe moderne standard, se remarcă forma simplă (ِذَا pentru masculin și mai multe variante pentru feminin, printre care ِذَاهَا și ِذَاهَا، – ہاء التنبيه) pentru formele compuse pornind de la aceasta, prin atașarea unor particule demonstrative. Astfel, mai frecvente în limba actuală sunt pronumele și adjectivele pronominale de apropiere formate prin atașarea particulei ِذَاهَا – ہاء التنبيه (، كات الخطاب) ك، iar forma de depărtare ِذَالْكَ، introduce înaintea de silaba –ka o consoană l”, numită لام البعد،، de depărtare” (Dobrișan 2014: 214-215).

În limba română actuală, sistemul demonstrativelor include atât utilizarea pronominală, ca pronume demonstrative independente, cât și cea adjectivală, care apare „mai frecvent în comunicare” comparativ cu cea pronominală (GALR 2008: 242) și care implică o formă scurtă atunci când adjectivul pronominal demonstrativ este antepus și una lungă, omonimă cu cea pronominală, cuprinzând la final și particula invariabilă -a, atunci când adjectivul pronominal demonstrativ este postpus: *Acesta/ Acela este fratele meu. – Acest/ acel copil este fratele meu. – Copilul acesta/ acela este fratele meu.* Formele simple, în schimb, nu mai cuprind decât formele lungi, forma simplă antepusă fiind dispărută din limba actuală: *Ăsta/ ăla e fratele meu. – Copilul ăsta/ ăla e fratele meu.*, dar nu și **Ăst/ *Ăl copil e fratele meu.* În vreme ce formele antepuse „se află în distribuție complementară cu articolul”, cele postpuse impun articularea substantivului determinat, ceea ce le conferă o valoare emfatică, emfaza fiind în această situație „rezultatul cumulului de mărci de determinare (articol hotărât și demonstrativ)” (*Ibidem*: 243). Asemenea demonstrativelor din limba română, care „sunt cuvinte inerent definite”, dovadă și faptul că sunt „incompatibile cu determinanții nedefiniți – **un acest copil, *un celălalt copil*” (GBLR 2010: 134), demonstrativele din limba arabă fac parte din rândul mărcilor determinării (المعرفة) (Azmi 2014: 196). În plus, adjectivele demonstrative din limba arabă modernă standard sunt întotdeauna urmate de substantive ce poartă articolul definit ل، pe când în limba română prezența sau absența articolului definit este condiționată de postpunerea, respectiv antepunerea adjectivului pronominal demonstrativ în raport cu substantivul determinat.

În limba arabă modernă standard, demonstrativul precedă întotdeauna substantivul, care este obligatoriu purtătorul articolului definit ال (*Acest profesor e inteligent.* – هذا المعلم ذكي), iar „prezența articolului la numele pe care îl însoțește determinantul demonstrativ denotă valoarea de atribut adjectival al demonstrativului” (Dobrișan 2014: 219). Dacă după un demonstrativ urmează un substantiv nearticulat, asta înseamnă că acesta nu este adjectiv, ci pronume, implicat într-un alt tip de construcție sintactică, în care este „subiectul unei propoziții demonstrative” (*demonstrative clause*) (Ryding 2005: 318), fiind urmat de un nume predicativ nearticulat, iar verbul copulativ *a fi* (يكون / كان) la indicativ prezent, forma afirmativă este subînțeles, ca de obicei în *propozițiile nominale* sau *ecuacionale* (جمل اسمية) (*Ibidem*: 634): *Acesta este un bărbat politicos.* – هذا رجل مهذب. În schimb, dacă demonstrativul este urmat de un substantiv articulat cu articolul definit ال, el este un adjectiv pronominal demonstrativ, care împreună cu substantivul pe care îl precedă alcătuiește o „expresie demonstrativă” (*demonstrative phrase*) (*Ibidem*: 317) sau o propoziție incompletă, care are obligatoriu nevoie de o complinire: *Acest bărbat este politicos.* – هذا الرجل مهذب, unde grupul nominal („expresia demonstrativă”) format din adjectivul pronominal demonstrativ هذا și substantivul articulat cu articolul definit ال, الرجل, este urmat de adjectivul مهذب, cu funcția sintactică de nume predicativ, care întregeste astfel enunțul. Atunci când numele predicativ este un substantiv cu articol definit, pentru a evita ambiguitatea și pentru a marca faptul că există o „barieră sintactică” între pronumele demonstrativ cu funcția sintactică de subiect și numele predicativ articulat definit, este nevoie de interpunerea între ele a unui pronume de separare de tipul هو / هي (*Ibidem*: 239). Astfel, este foarte clar că demonstrativul și substantivul articulat definit nu alcătuiesc împreună un grup nominal: *Acesta este bărbatul politicos.* – هذا هو الرجل المهذب.

În ceea ce privește flexiunea, pronumele și adjectivul pronominal demonstrativ din ambele serii paralele (variantele etimologic compuse și cele etimologic simple) coexistente în limba română actuală prezintă forme flexionare distincte pentru gen, număr și caz. Astfel, pronumele și adjectivul demonstrativ de apropiere și de depărtare marchează printr-o flexiune regulată, simetrică pentru aceste serii, opozițiile de gen (*acest/această, acesta/aceasta, ăsta/ăsta*, respectiv *acel/acea, acela/aceea, ăla/aia*), de număr (*acest/acești, acesta/aceștia, ăsta/ăștia, acel/acei, acela/aceia, ăla/ăia* și *această/aceste, aceasta/acestea, asta/astea, acea/acele, aceea/acelea* și *aia/alea*) și de caz (*acest/acestui, acesta/acestuia, ăsta/ăstuia, acel/acelui, acela/aceleuia, ăla/ăleuia; această/acestei, aceasta/acesteia, asta/ăsteia, acea/acelei, aceea/aceleia, aia/ăleia; acești, aceste/acestor, aceștia, acestea/acestora,ăștia, astea/ăstora, acei, acele/acelor, aceia, acelea/acelora, ăia, alea/ălora*). În privința opozițiilor de gen, asemenea adjectivelor, pronumele și adjectivele pronominale demonstrative prezintă forme diferențiate doar pentru masculin și pentru feminin, iar atunci când demonstrativul substituie sau însoțește un substantiv de genul neutru, preia pentru singular forma de masculin, iar pentru plural forma de feminin: *Acest calculator este defect.* – *Aceste calculatoare sunt defecte.* În ceea ce privește opoziția cauzală, o greșeală frecventă este folosirea formei de nominativ-acuzativ în locul celei de dativ-genitiv pentru adjectivul pronominal demonstrativ postpus unui substantiv la cazul dativ sau genitiv (**I-am dat cartea studentului acela*, în loc de forma corectă *I-am dat cartea băiatului aceluia*). Această tendință este explicată de gramaticieni prin încercarea de a clarifica ambiguitatea generată de omonimia adjectivului pronominal demonstrativ cu pronumele corespondent, „putând trimite spre alt substantiv decât regentul” (Dumitru Irimia, *apud* Dediu 2007: 75) dacă este interpretat ca pronume demonstrativ. O altă explicație este „tendința firească și generală de simplificare prin evitarea redundanței cauzale”, în acest fel justificându-se și frecvența mai redusă în limba română literară a adjectivului pronominal demonstrativ postpus în

raport cu cel antepus (Berea-Găgeanu 1983: 105-106). Astfel, în cazul grupului nominal format dintr-un substantiv la cazul dativ sau genitiv, urmat de un adjectiv pronominal demonstrativ, cazul este marcat de două ori (*I-am scris studentului acestuia.*), în vreme ce în grupul nominal în care adjectivul pronominal demonstrativ este antepus doar acesta este purtătorul mărcilor cauzale (*I-am scris acestui student.*).

Pronumele și adjectivele pronominale demonstrative din limba arabă prezintă o flexiune mult mai simplă, simetrică pentru cele trei serii. Opozițiile de gen sunt marcate prin forme diferite de masculin, incluzând consoana ذ, și forme de feminin compuse cu consoana ت (pentru apropiere, formele simple ذہ / ذہ / ذہ sau تا și cele compuse ہذہ / ہذہ; pentru demonstrativul mediu: ذاك / ذاك; pentru depărtare: تلك / ذاك). Categoria numărului prezintă un sistem ternar în limba arabă, cuprinzând, pe lângă opoziția *singular – plural*, și un al treilea termen, corespunzător categoriei dualului. Pluralul este exprimat, pentru ambele genuri, prin: هؤلاء, pentru demonstrativul de apropiere; أولئك / أولئك sau أولئك / أولئك, pentru demonstrativul mediu; أولئك / أولئك, pentru demonstrativul de depărtare. Aceste forme de plural se folosesc doar dacă referentul aparține categoriei animate personale, în vreme ce pentru inanimate și pentru animatele non-personale se folosește forma de feminin singular (Ryding 2005: 315). Dacă formele de singular și plural nu prezintă flexiune cauzală, pronumele demonstrativ dual are două forme distincte, una pentru cazul nominativ și cealaltă pentru cazurile acuzativ și genitiv (pentru apropiere, pentru masculin /ذان /ذین și /ہذان /ہذین, iar pentru feminin /تان /تان și /ہتان /ہتین; pentru distanță medie, pentru masculin /ذانک /ذینک și pentru feminin /تانک /تانک, iar pentru distanță mare, pentru masculin /ذانک /ذینک și pentru feminin /تانک /تانک) (Dobrișan 2014: 213-215).

III. Pronumele și adjectivele pronominale demonstrative de apropiere și de depărtare din limba română și corespondentele lor din limba arabă modernă standard

Suplimentar față de alte limbi romanice sau germanice (GALR 2008: 242), dar și față de limba arabă, limba română a dezvoltat în interiorul categoriei demonstrativelor și opoziția semantică „[+/- Identitate]” (*Ibidem*). Prezența acestei paradigme suplimentare în interiorul sistemului demonstrativelor din limba română se explică diacronic, prin faptul că „în limba veche, opoziția de identitate a funcționat atât în sfera proximității (*acestași/cestălalt* – termeni astăzi dispăruți), cât și în sfera non-proximității (*același/celălalt*)” (*Ibidem*), doar ultima menținându-se și în limba română actuală. Așadar, atât în cazul demonstrativului de identitate, cât și în cel al demonstrativului de diferențiere, „termenul de depărtare (*același, celălalt*), care prin extensiune elimină pe cel de apropiere (*acestași, cestălalt*)”, devine neutru din perspectiva exprimării distanței față de locutor, specializându-se semantic pe redarea celeilalte opoziții, *identitate – diferențiere*, ceea ce conferă sistemului (adjectival) pronominal demonstrativ din limba română literară actuală „un caracter asimetric” (Berea-Găgeanu 1983: 114-115).

Pronumele (și adjectivul pronominal) demonstrativ de identitate „nu mai este decât etimologic demonstrativ” (Gherghina 2017: 30) în limba română actuală, specializându-se pe redarea semantismului identității, evocând „o entitate percepută de locutor ca identică cu ea însăși în momente diferite” (GALR 2008: 242) – *Folosesc de trei ani același calculator.* – „sau cu o altă entitate aflată pe aceleași coordonate spațio-temporale, discursive și/sau cognitive cu prima” (*Ibidem*) – *Și eu am avut aceeași idee!* Demonstrativul de identitate în limba română este compus din demonstrativul de depărtare și particula invariabilă și, ceea ce justifică și faptul că prezintă „flexiune internă”, marcând categoriile de gen (*același/aceiași*), de număr (*același/aceiași* și *aceeași/aceleași*) și de caz (*același/aceluiși, aceeași/aceleiași* și *aceiași*,

aceleași/acelorași) „în interiorul compusului, la primul dintre elementele compusului” (GBLR 2010: 136). În limba română actuală, forma pronominală și cea adjectivală sunt omonime, iar ca determinant, acest demonstrativ este întotdeauna antepus: *Programul rămâne același*. – *Rămâne același program*, dar nu **Rămâne programul același*. În plus, spre deosebire de celelalte pronume și adjective pronominale demonstrative din limba română, demonstrativul de identitate nu are alte „variante fonetice” în limba colocvială sau populară, fiind „un element specific codului literar” (Berea-Găgeanu 1983: 112).

Demonstrativul de depărtare din limba română actuală este compus „din demonstrativul de depărtare (reduc fonetic) *(a)cel(a)* + adjectivul pronominal nedefinit *alalt*” (dispărut din limbă la începutul secolului al XIX-lea și păstrat doar în acest compus)” (GBLR 2010: 136). Spre deosebire de demonstrativul de identitate, demonstrativul de depărtare prezintă „flexiune complexă la ambii termeni care îl compun”, marcând redundant categoriile de gen și de număr (*celălalt/ceilalți* și *ceilalți/celelalte*) și exprimând doar prin flexiunea primului termen opoziția de caz (*celălalt/ceuilalt*, *cealaltă/celeilalte* și *ceilalți*, *celelalte/ celorlalte*). Formele pronominale și cele adjectivale sunt omonime, dar spre deosebire de adjectivul pronominal demonstrativ de apropiere, care este întotdeauna antepus, cel de diferențiere poate ocupa ambele poziții, apărând fie în fața substantivului determinat, fie după acesta: *Celălalt este indian*. – *Celălalt student este indian*. – *Studentul celălalt este indian*.

În paralel cu forma literară, în registrul colocvial „se utilizează din ce în ce mai frecvent în limba actuală demonstrative de diferențiere formate *din* *ăsta/ăla* + *alalt*, care reflectă opoziția *apropiere – depărtare*” (*Ibidem*: 137): *Ăstalalt știe. Ălalalt încă nu a aflat*. Demonstrativele de diferențiere din limba literară, în schimb, nu mai prezintă opoziția *apropiere – depărtare*, odată cu dispariția din limbă a formei din sfera proximității, *cestălalt*, corespunzătoare formei din sfera non-proximității care s-a păstrat în limbă, *celălalt*. În consecință, ele își estompează sensul compusului demonstrativ *(a)cel(a)* în favoarea compusului nehotărât din structura lor, *altul*, iar sensul prunumelor și adjectivelor de diferențiere „evoluează spre semnificația prunumelor nehotărâte” (GALR 2008: 242). În acest sens, în GALR se semnalează „opoziția *altul/celălalt*”, în care pronumele și adjectivul pronominal nehotărât *altul* exprimă „nonidentitate între entități dintr-un grup nedeterminat – altul dintre mai mulți”, în vreme ce pronumele și adjectivul pronominal demonstrativ *celălalt* are semnificația de „nonidentitate între entități dintr-un grup determinat de două entități – *celălalt din doi*” (*Ibidem*). Această opoziție subtilă este dificil de sesizat de vorbitorii de limba arabă care studiază limba română, întrucât *alt* și *celălalt* au același corespondent în limba arabă modernă standard, adjectivul آخر, în primul caz fiind nearticulat (*Astăzi profesorul are curs cu altă grupă*. – اليوم المعلم لديه دورات مع مجموعة أخرى), iar în cel de-al doilea purtând articolul definit ال (*Astăzi profesorul are curs cu cealaltă grupă*. – اليوم المعلم لديه دورات مع المجموعة الأخرى).

Dacă demonstrativul din limba română contemporană implică raportarea la două axe semantice (*apropiere – depărtare* și *identitate – diferențiere*), în limba arabă modernă standard, în schimb, doar prima opoziție este realizată cu ajutorul prunumelor și adjectivelor pronominale demonstrative, în vreme ce opoziția *identitate – diferențiere* se realizează prin alte clase morfologice. Pentru pronumele demonstrativ de identitate, echivalentul în limba arabă este același termen utilizat și pentru a reda efectul emfatic al adjectivului pronominal de întărire *însuși* din limba română, și anume, substantivul نفس, la care este obligatoriu atașat un pronume enclitic (*Răspunsul meu rămâne același*. – تبقى إجابتي هي نفسها). În ceea ce privește corespondentul adjectivului pronominal demonstrativ, نفس devine primul termen al construcției de anexiune (Ryding 2005: 236-237), fiind urmat de substantivul cu articol definit ال (*Am primit*

răspunsul lui în aceeași zi. – استلمت إجابته في نفس اليوم. – sau este folosit într-o construcție apozitivă (*Ibidem*), urmând substantivul cu articol hotărât și având atașat pronumele enclitic (*Am primit răspunsul lui în aceeași zi.* – استلمت إجابته في اليوم نفسه. –). Echivalentul din limba arabă modernă standard al pronumelui demonstrativ de diferențiere este الآخر (*El are doi frați, unul este medic și celălalt este profesor.* – لديه أخوان، أحدهما طبيب و الآخر معلم. –), iar cel al adjectivului pronominal demonstrativ de diferențiere este adjectivul آخر (*Celălalt frate e medic.* – الأخ الآخر معلم. –), care urmează întotdeauna substantivul și primește, la rândul său, articolul defî (ال tin *Ibidem*: 248).

IV. Valențe discursive și pragmatice ale pronumelor demonstrative și ale adjectivelor pronominale demonstrative în limba română și în limba arabă modernă standard

Atât în limba română actuală, cât și în limba arabă modernă standard, demonstrativele pot fi regăsite la toate nivelurile câmpului deictic detectate de Karl Bühler, putându-se raporta la un referent prezent în situația de comunicare (*deixis ad oculos*), la un referent absent (*deixis ad phantasma*) ori la un referent menționat într-o secvență textuală anterioară (*anafora*) sau ulterioară (*catafora*) (Bühler 2011: 117). Demonstrativele manifestă „dependență interpretativă” (Gherghina 2017: 25) față de context, explicabilă prin dependența referențială de un element din situația de comunicare sau de un termen menționat anterior în discurs și vizibilă în „caracterul incomplet” (*Ibidem*) al demonstrativului sau al grupului nominal, care necesită indicii suplimentare, indicații gestuale sau repere contextuale de identificare a referentului. Nu întâmplător, în limba arabă, demonstrativele sunt numite „nume ambigue” (الأسماء المبهمة), întrucât ele „se pot referi la multe obiecte – animate sau inanimate”, putând „crea confuzie sau neînțelegeri alocutorului dacă acesta nu poate identifica referentul exact” (Dror 2016: 131-132), demonstrativul singur neavând autonomie referențială și necesitând complinirea altor indici contextuali pentru a-l repera.

În primul rând, atât în limba română actuală, cât și în limba arabă modernă standard, pronumele și adjectivul pronominal demonstrativ au o funcție deictică, funcționând fie ca *deixis* propriu-zis, indicând un obiect vizibil, reperabil în situația concretă de comunicare (*Aceasta este casa bunicii mele.* – هذا هو بيت جدتي. –), fie ca un *deixis* simbolic, care trimite la un referent absent din raza vizuală a locutorului sau la un termen abstract sau generic (*Aceasta e țara mea, are multe locuri frumoase.* – هذا هو بلدي، فيه الكثير من الأماكن الجميلة. –). De asemenea, pronumele demonstrativ de apropiere la forma de feminin singular *aceasta/asta*, „cu valoare neutră, generică, atunci când substituie un întreg enunț” (GALR 2008: 251) funcționează ca *deictic* discursiv (*Ai lipsit de la curs pentru că ai fost bolnav? Nu cred asta!* – هل غبت عن الدروس لأنك كنت لا اعتقد ذلك!). În schimb, corespondentul din limba arabă modernă standard este la forma de masculin singular, ذلك, întrucât în limba arabă funcția de termen *deictic* discursiv este îndeplinită de demonstrativele la forma de masculin singular هذا، ذاك și ذلك، care „se referă la sensul de ansamblu al unei propoziții, al unei fraze sau al unui paragraf” (Al-Saif 2008: 232).

Funcția de *deixis* discursiv se apropie de cea anaforică, diferența fiind dată de natura referentului, care în primul caz este segmentul de discurs anterior pe care îl indică, per ansamblu, demonstrativul (*Este vorba de afirmația că ai lipsit de la curs pentru că ai fost bolnav – nu cred această afirmație*), iar în al doilea caz este un referent la care trimite un termen menționat anterior în discurs, reluat de către respectivul demonstrativ (*Luna trecută am vizitat Istanbulul. Acest oraș e minunat!* – (في الشهر الماضي زرت اسطنبول. هذه المدينة رائعة. –). În ceea ce privește opțiunea pentru adjectivul pronominal demonstrativ antepus sau postpus, cel pronominal tinde să

îndeplinească mai degrabă o funcție anaforică, iar cel postnominal una deictică (Manoliu-Manea 1998: 180).

Utilizarea anaforică a demonstrativului poate fi corelată și cu o funcție de deixis social, întrucât „uneori este simțit ca echivalent al pronumelui de politețe” (GALR 2008: 252), fiind preferat pronumelui personal neutru pragmatic (*Am vorbit cu directorul spitalului, acesta este cel mai bun chirurg din oraș.* – لقد تحدثت مع مدير المستشفى، ذلك هو أفضل جراح من المدينة.). Corespondentul din limba arabă este pronumele demonstrativ de depărtare ذلك, întrucât în limba arabă într-o asemenea situație pronumele sau adjectivul pronominal de apropiere هذا ar avea exact efectul pragmatic contrar, peiorativ, întrucât el cumulează o valoare pragmatică suplimentară, specifică limbii arabe, aceea de „a arăta umilire, dizgrație, batjocură” (Al-Saif 2008: 236), chiar desconsiderare, ofensă sau amenințare, în special în adresarea directă, precedat de particula vocativă يا هذا، الزم حدودك!) – *Tu, ăsta, să-ți știi limitele!*). De cealaltă parte, pronumele și adjectivul pronominal de depărtare ذلك cumulează o valoare admirativă, arătând „respect și considerație față de referent” (*Ibidem*), un exemplu elocvent fiind pasajul din *Coran* (2:2) care se referă la cartea sfântă a musulmanilor prin pronumele de depărtare ذلك, semn al unei înalte prețurii (ذلك الكتاب لا ريب فيه) – *Aceea e cartea fără îndoială în ea.*). E interesant de semnalat că termenii latinești care au intrat în compoziția formelor compuse ale demonstrativelor românești poartă sarcini pragmatice similare cu demonstrativele din limba arabă: astfel, *ille* tinde să acumuleze o valoare admirativă, pe când *iste* tinde să transmită o notă peiorativă (McKeown 2010: 192). Cu toate acestea, limba română nu a păstrat aceste nuanțe admirative, respectiv peiorative, întrucât atât demonstrativele de apropiere, cât și cele de depărtare din limba română actuală pot fi folosite ca deixis emoțional cu valoare atât depreciativă (*Minciuni din astea/ din alea am mai auzit eu!*), cât și superlativă (*Prăjituri din astea/ din alea nu am mai mâncat din copilărie!*).

V. Concluzii

În concluzie, acest demers a urmărit câteva asemănări și deosebiri formale și funcționale ale pronumelor și adjectivelor pronominale demonstrative, atât în context sintactic, cât și în plan discursiv și la nivelul interacțiunii comunicaționale, revelând totodată valențele pragmatice ale celor două sisteme simetrice din cele două limbi. Prezentarea în oglindă a acestor structuri lingvistice corespondente din limba română și din limba arabă modernă standard, cu asemănările și deosebirile inerente, poate să fie utilă în demersul didactic, facilitând clarificarea unor aspecte derutante în predarea pronumelor și adjectivelor pronominale demonstrative pentru studenții arabi care învață româna ca limbă secundă.

Referințe bibliografice:

- ABOOD, Alaa Tariq 2015: *Use of Demonstratives in Arabic and English: A Contrastive Study*, în „Research Journal of Language, Literature and Humanities”, Vol. 2 (10), October 2015, p. 4-7.
- ABU-CHACRA, Faruk 2007: *Arabic: an Essential Grammar*, London and New York, Routledge – Taylor and Francis Group.
- AL-SAIF, Fahed Hussein Ahmed 2008: *Deixis in English and Arabic: A Semantic-Pragmatic Study and Its Pedagogical Implications*, Pune, Institute of Advanced Studies in English, University of Pune.
- AZMI, Aurang Zeb 2014: *Standard Arabic Grammar*, Part I, New Delhi, Roseword Books.

- BEREA-GĂGEANU, Elena 1983: *Pronumele și adjectivul demonstrativ în limba română contemporană. Evoluție și sistem*, în „Limba română”, Anul XXXII, nr. 2, p. 104-115.
- BÜHLER, Karl 2011: *Theory of Language. The representational function of language*, Translated by Donald Fraser Goodwin in collaboration with Achim Eschbach, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- CASPARI, Carl Paul 1896: *A Grammar of the Arabic Language*, Translated from the German and Edited with Numerous Additions and Corrections by W. Wright, Third Edition. Revised by W. Robertson Smith and M. J. de Goeje, Volume I, Cambridge, Cambridge University Press.
- DEDIU, Cristina 2007: *Utilizări ale pronumelor demonstrative și ale adjectivelor pronominale demonstrative în limba română actuală*, în *Studii lingvistice: omagiu profesoarei Gabriela Pană-Dindelegan, la aniversare*, volum editat de Camelia Stan, Rodica Zafiu și Alexandru Nicolae, București, Editura Universității din București.
- DIESSEL, Holger 1999: *Form, Function and Grammaticalization*, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- DIESSEL, Holger 2012: *Deixis and demonstratives*, în *Semantics. An International Handbook of Natural Language Meaning*, Volume 3, Edited by Claudia Maienborn, Klaus von Heusinger, Paul Portner, Berlin/ Boston, De Gruyter Mouton, p. 2407-2432.
- DOBRIȘAN, Nicolae 2014: *Limba arabă contemporană 2*, Ediția a II-a, București, Editura Pro Universitaria.
- DROR, Yehudit 2016: *The Demonstrative Pronoun dālīka and its Anaphoric Function in the Qur’ān*, în „Studia Orientalia Electronica”, Vol 4, p. 131-149.
- GALR 2008: *Gramatica limbii române*, Vol. I. *Cuvântul*, Coordonator Valeria Guțu-Romalo, Tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române.
- GBLR 2010: *Gramatica de bază a limbii române*, Coordonator Gabriela Pană Dindelegan, Editura Univers enciclopedic gold, București.
- GHERGHINA (CĂLIN), Mariana-Camelia 2017: *Funcții discursive ale demonstrativelor în limba română actuală*, București, Editura Universității din București.
- GHIȚĂ, Ramona 2011: *Deixis – categorii lingvistice universale. Modalități de exprimare în limbile română, franceză și maghiară*, Brașov, Editura Universității Transilvania din Brașov.
- HAYWOOD, J. A., NAHMAD, H. M. 1993: *A New Arabic Grammar of the Written Language*, London, Kund Humphries.
- JARBOU, Samir Omar 2012: *Medial Deictic Demonstratives in Arabic: Fact or Fallacy*, în „Pragmatics”, Vol. 22, No. 1, March 2012, p. 103-118.
- MCKEOWN, JC 2010: *Classical Latin. An Introductory Course*, Indianapolis/ Cambridge, Hackett Publishing Company, Inc.
- NICULA, Irina 2008: *Utilizări pragmatice ale demonstrativului în limba vorbită actuală: asta vs. aceea*, în *Limba română: Dinamica limbii, dinamica interpretării*, coordonator Gabriela Pană-Dindelegan, București, Editura Universității din București, p. 127-132.
- RYDING, Karin C. 2005: *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*, Cambridge, Cambridge University Press.